https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.19

УДК 347.1 UDC

ПРИВАТИЗАЦІЯ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН: ЗНАЧУЩІ ПИТАННЯ, ПРОСТІР ОБДУМУВАННЯ ТА САМОРЕГУЛЮВАННЯ

PRIVATIZATION OF REGULATION OF SOCIAL RELATIONS: MAJOR QUESTIONS, MARGIN OF APPRECIATION AND SELF-REGULATION

Володимир КОЧИН

кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

Volodymyr KOCHYN

Candidate of Law Sciences (Ph. D.), Senior Researcher, Senior researcher

Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine (Kyiv)

https://orcid.org/0000-0003-2468-0808

Запропонована стаття окреслює такі наукові проблеми: коло відносин, які регулюються виключно законом; предмет регулювання підзаконними актами; застосовність саморегулювання у межах нормотворення. Такий теоретичний підхід вимагає розв'язання таких завдань як: встановлення різниці між правом (як існуючим феноменом) та нормою права (як втіленням у процесі пізнання правило поведінки); визначення конституювання ділянок суспільних відносин, що унормовуються законом та підзаконними актами, зважаючи на доктрини значущих питань та простору обдумування; окреслення феномену саморегулювання як приватноправової ініціативи з формування норм. Викладене у статті праворозуміння формує концептуальну ідею: право – феномен, який потребує пізнання з метою пошуку причини соціальної єдності та потреби у формуванні його елементарних проявів – норм, якими керуються (послуговуються) особи. Конституція України створює парламентський обов'язок унормувати відповідні відносини, однак це не обмежує законодавчий орган у формуванні системи законодавства, що притаманно й іншим конституційним правопорядкам. Проблема відносин, які має унормовувати закон, за відсутності відповідного припису конституції розв'язується за допомо-

The proposed article outlines the following scientific issues: the range of relations regulated exclusively by law; the subject of regulation by subordinate acts; the applicability of self-regulation within the framework of rule-making. This theoretical approach requires solving the following tasks: establishing the difference between law (as an existing phenomenon) and a legal norm (as an embodiment of a rule of conduct in the process of cognition); determining the constitution of areas of social relations regulated by law and subordinate acts, considering the doctrines of major questions and the margin of appreciation; outlining the phenomenon of self-regulation as a private law initiative for the formation of norms. The legal understanding presented in the article forms a conceptual idea: law is a phenomenon that requires cognition to seek the cause of social unity and the need to form its elementary manifestations – norms that individuals adhere to. The Constitution of Ukraine creates a parliamentary obligation to regulate relevant relations, but this does not limit the legislative body in shaping the system of legislation, which is also inherent in other constitutional legal orders. The issue of relations that must be regulated by law, in the absence of a corresponding constitutional prescription, is resolved

гою *major questions doctrine* (доктрини значущих питань). Межі унормування відносин, які виникають із реалізації фундаментальних прав, пов'язано із доктриною простору обдумування (*margin of appreciation*) держави. Конституційні та фундаментальні права особи внормовує головним чином закон, розвиваючи та гарантуючи ці права. Закон не може містити припису розпорядчого характеру. Широкий спектр суб'єктів, що мають повноваження встановлювати приписи, які регулюють цивільні (приватні) відносини, є досить сумнівним та створює бюрократичну систему управління відносинами, що суперечить їх сутності. Держава може встановити законом межі саморегулювання, самоорганізації чи ділянку відносин, які регулює асоціація щодо своїх учасників (членів). Ідеться про формування нормативної моделі, в межах якої учасники суспільної організації узгоджують власні дії, які не повинні суперечити сутності свободи об'єднання, конституційних приписів та норм права. Результатом пізнання права є формування норми, яка міститиме правило поведінки, застосовне до невизначеного кола осіб та здатне до необмеженого застосування. Раціональна поведінка, яка не заборонена законом, є втіленням принципу неабсолютності людських прав. Розмежування нормативних та регуляторних актів дозволяє захистити основоположні права від публічних обмежень. Розвиток приватизації регулювання дозволяє спеціальних приватним інституціям самостійно чи у взаємодії з публічними органами сформувати акти саморегулювання.

Ключові слова: право, законодавчий акт, підзаконний акт, суспільні відносини, значущі питання, простір обдумування, приватне право, саморегулювання

through the *major questions doctrine*. The boundaries of regulating relations arising from the exercise of fundamental rights are related to the state's *margin of appreciation doctrine*. Constitutional and fundamental rights of individuals are primarily regulated by law, which develops and guarantees these rights. The law cannot contain a directive provision. A broad range of entities authorized to establish regulations governing civil (private) relations is rather questionable and creates a bureaucratic system of relationship management that contradicts its essence. The state may establish by law the boundaries of self-regulation, self-organization, or areas of relations regulated by an association concerning its members. This concerns the formation of a normative model within which participants of a social organization coordinate their actions, which should not contradict the essence of the freedom of association, constitutional prescriptions, or legal norms. The result of legal cognition is the formation of a norm that contains a rule of conduct applicable to an indefinite range of persons and capable of unlimited application. Rational behaviour that is not prohibited by law is an embodiment of the principle of the non-absolute nature of human rights. The distinction between normative and regulatory acts allows for the protection of fundamental rights from public restrictions. The development of privatized regulation enables specialized private institutions, either independently or in cooperation with public authorities, to establish self-regulatory acts.

Keywords: law, legislation act, regulation, social relations, major questions, margin of appreciation, private law, self-regulation

«А ми знаємо, що добрий Закон, коли хто законно вживає його, та відає те, що Закон не покладений для праведного, але для беззаконних та для неслухняних <...> і для всього іншого, що противне здоровій науці, за славною Євангелією блаженного Бога, яка мені звірена». – Біблія. Перше послання Тимофію 1:8–11, переклад І. І. Огієнка

Постановка наукової проблеми та її значення. Правничі дослідження в Україні досі характеризуються пошуком належного унормування суспільних відносин. Саме тому предметом наукового аналізу стають нормативно-правові акти та державна політика навіть у царині

приватного права, що може спричинити одержавлення суспільного життя, нівелювання приватної ініціативи, а також реалізації виключно договірних моделей, встановлених законом. Приватизацію розглядають майже аксіоматично лише у контексті відчуження майна, що перебуває у державній та комунальній власності, на користь фізичних та юридичних осіб приватного права. Разом з тим, наукова проблема приватизації суспільних відносин шляхом зменшення публічного впливу на них з метою належного та ефективного регулювання залишається у вітчизняній літературі майже недослідженою та полягає у наступних аспектах: коло відносин, які регулюються виключно законом; предмет регулювання підзаконними актами; застосовність саморегулювання у межах нормотворення.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Наукові пошуки з проблем приватизації регулювання в Україні здійснені досить фрагментарно. Так, здебільшого йдеться про питання саморегулювання, що розв'язували у своїх працях Гончаренко О. М. [12], Філатова-Білоус Н. Ю. [21], Бабаджанян Г. Б. [7] та Ващак В. А. [9]. Натомість, іноземні дослідження цієї тематики детально здійснюються з часів так званої «рейгономіки» [4] і до сьогодення [26].

Мета і завдання статті. Андерс Ослунд (*Anders Åslund*) та Андрюс Кубілюс (*Andrius Kubilius*), згадуючи «Нариси про відбудову України», підкреслюють серед засад відбудови «втручання уряду», тобто «керований капіталізм» [6, с. 75], який в умовах нинішнього стану державного управління викликає велике занепокоєння [6, с. 82]. З огляду на це, приватизація регулювання суспільних відносин розглядається як правова ідея, а не цілеспрямований принцип припинення публічного впливу, зокрема на економічні відносини, які мають розвиватися відповідно до ринкових засад. Такий теоретичний підхід вимагає розв'язання таких завдань як: встановлення різниці між правом (як існуючим феноменом) та нормою права (як втіленням у процесі пізнання правило поведінки); визначення конституювання ділянок суспільних відносин, що унормовуються законом та підзаконними актами, зважаючи на доктрини значущих питань та простору обдумування; окреслення феномену саморегулювання як приватноправової ініціативи з формування норм.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поняття права, що пропонують для вивчення студентам юридичних закладів вищої освіти, розуміють як засновану на уявленні про справедливість міру свободи і рівності, що відображає потреби суспільного розвитку, яка у своїй основі склалася в процесі повторюваних суспільних відносин і визнається та охороняється державою [23, с. 148]. Пояснити це поняття набагато простіше, ніж застосувати в межах юридичної діяльності. Таке праворозуміння формує концептуальну ідею: право – феномен, який потребує пізнання з метою пошуку причини соціальної єдності та потреби у формуванні його елементарних проявів – норм, якими керуються (послуговуються) особи.

С. П. Головатий вважає, що в українській мові зі словом 'право' ще з давніх-давен пов'язана система спільнокореневих лексичних одиниць, яким виразно властивий моральний зміст, утворений в слова 'правда', 'справедливість', 'праведність' тощо [11, с. 615]. Отже, право має якості, що дозволяють його відрізнити від інших феноменів, що впливають на суспільну діяльність, що зрештою дозволяє розмірковувати про його природу.

Досліджуючи загалом природу існування, Джон Елліс Мак-Таґарт (*John Ellis McTaggart*) зазначав, що для чинності структури знання, яку ми сприймаємо в повсякденному житті, необхідно, щоб ексклюзивні закони в універсумі (в усьому існуючому) мали бути, і що ми маємо бути у змозі знати такі закони, а також, що ми маємо бути у змозі знати такі закони у випадках, коли ми не знаємо їх *a priori* [17, с. 489]. Таким чином, право як частина існуючого (універсуму), що має відповідні якості взаємин у суспільстві, задля його належного сприйняття також повинно мати закони у широкому значенні, зокрема норми права, які можуть не бути текстуально зафіксовані у відповідному акті.

Норма права є різновидом соціальної норми, що закріплює правило (стандарт) правомірної поведінки, неприпустимість відхилення від якого гарантується державною владою [23, с. 228], яка у наступному викладенні набуває форми нормативного припису [23, с. 242].

Безумовно, норма права у нормативній площині є продуктом людської діяльності в царині творення приписів, тому такий припис доречніше визначати як ‘юридична норма’, яка у наступному може набути «конституційного відтінку» як ‘правний закон’ або ‘правозгідна норма’ [11, с. 189]. Такий підхід наштовхує на міркування щодо змісту норми права та її співвідношення з юридичною нормою. Іронічним прикладом може слугувати готування соусу болоньєзе (*ragù alla bolognese*): якщо замість панчети додати гуанчале, то неочевидним юридичним наслідком буде порушення норм рецепту Італійської академії кухні (*Italian Academy of Cuisine*) від 20 квітня 2023 року [25]; однак, якщо до норм рецепту болоньєзе додати арсен або родентицид, то такий продукт людської діяльності може порушити не лише сутність страви, а й життєдіяльність дегустатора, зважаючи на природні властивості названого елементу.

Юридична норма є результатом закріплення норми права у офіційному документі, однак, зважаючи на можливість визнання юридичної норми незаконною, неконституційною або неправозгідною, неможливо стверджувати, що результат діяльності офіційних органів є ‘правотворенням’. Саме тому Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354–IX (далі – Закон № 3354) (вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні, окрім окремих його положень) створює оману формування права суб’єктами правотворчої діяльності (частина друга статті 4). Розглядаючи проблему права як закону, ще Ґеґель (*Hegel*) наголосив: «Оскільки буття закону – це бік існування, де також може поставати випадкове впертості й іншої особливості, то те, що виступає законом, за своїм змістом може відрізнятися від того, що становить право в собі» [10, с. 187].

Алексіс де Токвіль (*Alexis de Tocqueville*), наводячи практику дореволюційної Франції XVIII століття, писав: «Ніхто не вважає себе здатним довести до щасливого завершення серйозну справу, якщо в неї не втрутиться держава. Навіть сільські господарі – люди, які вельми вороже ставляться до будь-яких приписів, – і ті схильні до думки, що коли хліборобство не вдосконалюється, то в цьому переважно винен уряд, який дає надто мало вказівок та грошової допомоги» [20, с. 66].

Українське суспільство ймовірно одне з небагатьох (якщо не єдине у світі), яке має як колективне розуміння марних сподівань месійності держави в особі органів публічної влади, так і високий рівень дотримання принципу законності. Чекаючи «коли ми діждемося Вашінгтона з новим і праведним законом?» (Тарас Шевченко, «Юродивий»), вже існують конституційні приписи щодо ділянок відносин, що мають унормування у формі законів.

Так, Основний Закон України встановлює ділянки відносин, що визначаються та встановлюються виключно законами (стаття 92), а також порядок реалізації конституційних прав (наприклад, статті 26, 29 – 36 та ін.) та правовий статус конституційних органів (зокрема, статті 98, 100). Такий конституційний підхід створює парламентський обов’язок унормувати відповідні відносини, однак це не обмежує законодавчий орган у формуванні системи законодавства.

Формування нормативного регулювання є обов’язком держави загалом. Так, Конституційний Суд України у Рішенні від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022 сформував юридичну позицію у наступний спосіб: «На виконання вимог частини другої статті 3, частини четвертої статті 13, статті 41, пунктів 1, 7 частини першої статті 92 Конституції України *держава зобов’язана не лише належним чином унормувати відносини власності, а й, застосовуючи сукупність усіх юридичних засобів, забезпечити функціонування ефективного механізму здійснення та захисту права власності*, оскільки гарантування особі державою вільного та на власний розсуд здійснення права власності є передумовою реалізації інших конституційних прав і свобод людини і громадянина» (абзац другий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини; курсив – В.К.).

Подібні конституційні конструкції щодо встановлення відносин, що підлягають законодавчому регулюванню, містяться й у конституціях інших європейських держав. Так, розділ V Конституції Франції 1958 року встановлює розмежування відносин, які унормовуються парламентом [*статути* (статутні закони) та *інституційні акти*] та урядом (постанови). У свою чергу, юридичні властивості актів уряду встановлюються частиною шостою статті 112 Конституції Португалії 1976 року, зокрема урядові постанови мають форму нормативних

розпоряджень, *якщо цього вимагає закон*, а також у разі самостійного ухвалення нормативних актів (курсив – В.К.).

Переважна більшість європейських конституцій містять вказівку на унормування відносин законом щодо основоположних (фундаментальних або конституційних) прав та свобод загалом, а також щодо окремих прав та свобод. Так, частина третя статті 39 Конституції Андорри 1939 року встановлює, що права, встановлені главою V складають основу законодавства. Окремо звернемо увагу на економічні права та свободи: свобода економічної діяльності може бути обмежена *виключно законом* (частина третя статті 11 Конституції Албанії 1998 року); *унормування законом* соціальної спрямованості економічної діяльності (стаття 41 Конституції Італії 1947 року); гарантування вільного доступу до економічної діяльності, вільного підприємництва та їх здійснення *в умовах, визначених законом* (стаття 45 Конституції Румунії 1991 року) (курсив – В.К.).

Проблема відносин, які має унормовувати закон, за відсутності відповідного припису конституції розв'язується за допомогою *major questions doctrine* (доктрини значущих питань) – тлумачення, за яким суди припускатимуть, що Конгрес не делегує виконавчим органам питання важливого політичного чи економічного значення – який сформував Верховний Суд Сполучених Штатів Америки у справах *Utility Air Regulatory Group v. EPA* 2014 року, *King v. Burwell* 2015 року та інших.

Необхідність належної форми внормування нині яскраво прослідковується нині саме у Сполучених Штатах Америки за другого президенства Дональда Трампа (*Donald Trump*), послідовники якого [Ілон Маск (*Elon Musk*) і Вівек Рамасвамі (*Vivek Ramaswamy*)] твердять, що «більшість юридичних указів (legal edicts) – це не закони, ухвалені Конгресом, а „правила та постанови" ("*rules and regulations*"), які оприлюднюють необрані бюрократи – десятки тисяч із них щороку [2]. Однак, у судовому порядку встановлено, що саме Ілон Маск «швидко вжив заходів для фундаментальної зміни виконавчої влади» без очевидного «джерела юридичної влади» [5].

Межі унормування відносин, які виникають із реалізації фундаментальних прав, пов'язано із доктриною простору обдумування (*margin of appreciation*) держави. Конституційний Суд України, починаючи з Рішення від 7 квітня 2021 року № 1-р(II)/2021 сформував юридичну позицію: «при оцінюванні того, чи відмінності в інших схожих ситуаціях виправдовують неоднакове ставлення і до якої міри. Обсяг такого обдумування буде відрізнятися залежно від обставин, предмета та суті питання» (перше, друге речення абзацу другого підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини). У підпункті 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 5-р(II)/2021 орган конституційного контролю також зважав на особливості такого простору, зокрема йдеться про «широкий простір обдумування» (абзац шостий) та «певний простір обдумування» (абзац сьомий).

Застосування доктрини простору обдумування здійснювалося з метою визначення меж виконання міжнародних зобов'язань або адаптації законодавства України до *acquis* ЄС (від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021, від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022, від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022, від 19 квітня 2023 року № 4-р(II)/2023, від 5 липня 2023 року № 5-р(II)/2023, від 6 вересня 2023 року № 6-р(I)/2023, від 13 вересня 2023 року № 8-р(II)/2023, від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023, від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023, від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023, від 3 квітня 2024 року № 4-р(I)/2024, від 10 квітня 2024 року № 5-р(II)/2024, від 13 травня 2024 року № 6-р(II)/2024, від 18 грудня 2024 року № 12-р(II)/2024, від 15 січня 2025 року № 1-р(II)/2025, від 13 листопада 2024 року № 10-р(II)/2024).

Як приклад слід також навести позицію Конституційного Суду України щодо правомірності становлення Верховною Радою України судового збору, зокрема «підстав та випадків справляння судового збору у процесі реалізації особою права, гарантованого частиною першою статті 55, пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України» (абзац шостий підпункту 4.8 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 20 січня 2025 року № 2-р(II)/2025).

Суддя Конституційного Суду України Городовенко В. В. вважає, що простір обдумування держави у сфері прав людини не розглядається поза вимогами справедливості, домірності,

балансування, зокрема застосовується поряд із реалізацією ідеї «неабсолютності» конституційних прав і свобод людини та має переважно допоміжне значення в обґрунтуванні правомірності обмеження конституційних прав і свобод людини [13, с. 87].

Отже, конституційні та фундаментальні права особи внормовує головним чином закон, розвиваючи та гарантуючи ці права. До прикладу, у частині першій статті 92 Конституції України внормовано, зокрема що правовий режим власності (пункт 7), правові засади підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання (пункт 8) або ж засади цивільно-правової відповідальності (пункт 22) встановлюється виключно законами. Тобто внормування цивільних відносин та відносин підприємництва у спосіб ухвалення кодексів є радше традицією, ніж правовою необхідністю. Так, низка держав Європи не мають цивільного кодексу, зокрема Болгарія, держави колишньої Югославії, а також Скандинавського півострову.

Визначальною конституційною засадою здійснення державної влади в Україні є її поділ на законодавчу, виконавчу та судову (частина перша статті 6 Основного Закону України). Кожна з гілок державної влади має встановлені Конституцією України повноваження, зокрема щодо можливості ухвалення нормативних та інших актів – законів (пункт 3 частини першої статті 85) та постанов парламенту (стаття 91), указів і розпоряджень Президента України (частина третя статті 106), постанов і розпоряджень Уряду (частина перша статті 117). Такий підхід формує конституційний обов'язок Президента України ухвалювати акти на основі та на виконання Конституції і законів України (частина третя стаття 106), а Кабінету Міністрів також керуватися указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції за законів України (частина третя стаття 113).

Конституція України містить поняття «нормативно-правовий акт» (частина друга статті 8, стаття 57, частина перша статті 58 та інші), яке не має належного конституційного визначення, яке натомість міститься у Законі № 3354 – «це офіційний документ, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності в установленому Конституцією України та (або) законом порядку у письмовій формі (крім випадків, визначених частиною другою статті 47 цього Закону), який містить норму (норми) права і розрахований на неодноразову реалізацію» (частина друга статті 8).

Норма права за своєю властивістю призначена для неодноразової реалізації, оскільки за умови одноразової дії вона втрачає свій юридичний сенс. Конституційний Суд України у Рішенні від 21 липня 2021 року № 4-р(II)/2021 сформував юридичну позицію, за якою «Верховна Рада України шляхом ухвалення законів, що є нормативними актами, не може звільняти окремого працівника або певні категорії працівників та повідомляти їх про можливе майбутнє звільнення. Звільнення особи можливе на підставі не закону, а лише індивідуального акта права, повноважень щодо ухвалення якого Верховна Рада України не має. Випадки, коли Верховна Рада України уповноважена звільняти та призначати окремих осіб у спосіб ухвалення індивідуальних актів права, визначені приписами Основного Закону України» (абзац четвертий підпункту 5.3 пункту 5 мотивувальної частини).

Фрідріх-Август фон Гаєк (*Friedrich August von Hayek*) звернув увагу, що «юриспруденція (особливо на європейському континенті) виявилася майже цілком в руках спеціалістів з публічного права, які мислять про закон, переважно з позицій публічного права, а порядок розуміють виключно як властивість організації, і в цьому головна причина панування не лише правового позитивізму (який взагалі не має сенсу в ділянці приватного права), але й подальшими з цього ідеології соціалізму та тоталітаризму» [22, с. 153].

Закон не може містити припису розпорядчого характеру, однак виникає запитання чи може підзаконний акт містити нормативний припис. Стаття 17 Закону № 3354 (підзаконний нормативно-правовий акт) відповіді на це питання не має, обмежуючись лише згадкою про форму акту. Частини третя – п'ята статті 4 Цивільного кодексу України встановлюють, що нормативно-правовими актами Президента України, Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади можуть регулювати цивільні відносини, що розглядається у науковій літературі як делеговане нормотворення [19, с. 47].

Такий широкий спектр суб'єктів, що мають повноваження встановлювати юридичні нор-

ми, які регулюють цивільні (приватні) відносини, є досить сумнівним та створює «бюрократичну систему управління відносинами», що суперечить їх сутності. Інтегральним принципом українського конституціоналізму є ієрархія приписів національного права [8, с. 44] і повноваження їх формування має обмежуватися колом нормотворців – парламент, уряд та президент (у виняткових випадках). До прикладу, що сучасні європейські монархи обмежені у владі ухвалювати нормативні приписи (стаття 108 Конституції Бельгії 1831 року, Частина 1 «Перехідні положення 1974 року» Конституції Швеції 1974 року).

Процес формування нормативного регулювання у Європі має такі етапи як інтеграція через право (1968–2002), інтеграція без права (з 2002), інтеграція поза правом (з 2005), що розмежовує відповідний вплив наукових шкіл на формування права ЄС; нинішня стадія, на переконання Фабріцио Кафаджи (*Fabrizio Cafaggi*), розглядається вже як саморегулювання європейського приватного права, що полягає у мультидисциплінарному підході та застосуванні різних методів та теорій, які в цілому «самопояснюють» реальні суспільні відносини, науково обґрунтовують економічні зв'язки, а також забезпечують фундаментальні права у складній взаємодії права та політики [24, с. 38–54].

Серед властивостей права традиційно виділяють регуляторність (здатність виступати в ролі регулятора суспільних відносин) та нормативність (засіб нормування поведінки, що характеризується неперсоніфікованістю та невичерпністю) [23, с. 149]. Виокремлення цих двох властивостей є необхідним для проведення розмежування норми права з приписом чи актом правозастосування, які можуть мати інші ознаки, притаманні праву – системність, формальна визначеність, обов'язковість [23, с. 150] – однак, міститимуть вказівку до одноразової дії до невизначеного чи персоніфікованого кола осіб. Такий припис чи акт правозастосування мають регуляторний характер (*regulation*) [11, с. 896], однак не можуть визначати права та обов'язки, які формують конституційний статус людини та громадянина, тобто закріплене Конституцією України «становище людини у стосунках з іншими учасниками правового спілкування, яке знаходить свій вираз у конституційних правах, свободах і обов'язках» [18, с. 275].

Суспільство є системою правових відносин (а також стосунків), має складні організаційні підсистеми, які врегульовані не лише нормами права, відображені у законі чи підзаконному акті. Слід погодитися з позицією О. Д. Крупчана, що нова парадигма правового регулювання суспільних відносин «ґрунтується на ключовій ідеї-принципі: не всі суспільні відносини потребують свого впорядкування державою, в умовах сучасного громадянського суспільства його громадяни у більшості випадків спроможні самостійно здійснювати свої права та обов'язки без надмірного імперативного втручання держави» [16, с. 8].

Яель Карів-Тейтельбаум (*Yael Kariv-Teitelbaum*) твердить: «розподіл регуляторних ролей з приватними суб'єктами розглядається як багатообіцяючий спосіб підвищення ефективності, результативності та легітимності режимів регулювання, додатковий засіб посилення державного регулювання та досягнення суспільних цілей. З іншого боку, цей новий спосіб управління також тягне за собою пастки приватизації. Після закінчення фінансової кризи 2005 року різноманітні форми приватизованого регулювання можуть призвести до суттєвих провалів регулювання. Покладання регуляторних ролей на приватні організації, які часто орієнтовані на прибуток і не зв'язані нормами публічного права, може перешкоджати досягненню цілей регулювання. Приватизація регулювання може не призвести до зниження ефективності, дієвості чи легітимності режимів регулювання, але також може потенційно підірвати регуляторну спроможність держави» [1, с. 284].

Регуляторні акти публічної адміністрації поділяють на загальні (у межах яких, зокрема регулюють питання ліцензування, започаткування чи припинення підприємницької діяльності) та спеціальні (що конкретизують положення законів, що встановлюють повноваження незалежних регуляторних органів, діяльність яких піддана парламентському контролю) [27, с. 47]. З огляду на це, виникає міркування щодо можливості регулювання приватними інституціями відносин в межах її організаційної єдності. До прикладу, Конституція Кіпру 1960 року гарантує виключні права Автокефальної Греко-Православної Церкви Кіпру та інститут вакфу (стаття 110).

Конституція Польщі 1997 року містить припис, за яким відповідно до закону можна створювати професійне самоврядування, яке представляє осіб, зайнятих у професіях, що потребують публічної довіри, і піклується про належне виконання відповідних професійних обов'язків у межах публічного інтересу і для його захисту; відповідно до закону можна створювати також інші види самоврядування; ці види не можуть заперечувати свободу виконання професійних обов'язків і обмежувати свободу господарської діяльності (стаття 17). Подібні можливості виокремлення професійних асоціацій містить Конституція Іспанії 1978 року, за якою закон регулює особливості правового статусу професійних асоціацій та провадження професій за ступенем; внутрішня структура та функціонування асоціацій мають бути демократичними (стаття 36).

Отже, держава може встановити законом межі саморегулювання, самоорганізації чи ділянку відносин, які регулює асоціація щодо своїх учасників (членів). Ідеться про формування нормативної моделі, в межах якої учасники суспільної організації узгоджують власні дії, які не повинні суперечити сутності свободи об'єднання, конституційних приписів та норм права.

У юридичній літературі виокремлюють п'ять моделей саморегулювання: 1) кодекси поведінки (*codes of conduct*) – урядова долученість має низький рівень, а кодекс ґрунтується на домовленостях між учасниками організаційної єдності; 2) законне саморегулювання (*statutory self-regulation*) – високий рівень делегування державою саморегулівній організації регуляторних функцій, встановлених законом; 3) регулювання встановлене фірмою (*firm-defined regulation*) – суб'єкти господарювання відповідальні перед урядом за дотримання «основних» правил, які ним розробляються, та зобов'язані ухвалити власні правила щодо конкретного застосування; 4) контрольоване саморегулювання (*supervised self-regulation*) – делегування повноважень саморегульованим організаціям із зазвичай обов'язковим членством для здійснення економічної діяльності; 5) регуляторне самоврядування (*regulatory self-management*) – відповідно до домовленості між урядом та самоврядною організацією (договірне або уповноважене за законом), яка не має широких повноважень подібно до саморегулівної організації [3, с. 245, 251, 256, 259, 262].

Юридичні застороги щодо приватизації регулювання формують такі напрями розвитку: 1) розширення регулювання шляхом зміцнення регуляторного режиму, просуваючи суспільні цілі, додаючи ще один рівень до регуляторного режиму та посилюючи регуляторну спроможність держави; 2) зменшення регулювання на користь приватних інтересів, що призведе до недостатнього регулювання, випереджаючи державне регулювання та зменшуючи регуляторну спроможність держави; 3) розширення регулювання на користь приватних інтересів, що призведе до надмірного регулювання; 4) зміна природи та стилю регулювання, перетворивши його на професійні, технічні та вимірні критерії [1, с. 284].

Попередні дослідження розглядали саморегулювання як можливість юридично рівних учасників або учасника на основі законодавчої моделі правового регулювання суспільних відносин здійснення дій для встановлення, зміни чи припинення цивільних відносин; відповідно, нова модель відносин регулюватиметься відповідним правочином у належній мірі саморегулювання, яка також підсилюється державним забезпеченням, яке надає особі право захисту прав та інтересів судом як щодо підтвердження правомірності моделі (наприклад, визнання права), так і щодо визнання її неправомірною (наприклад, визнання правочину недійним) [15, с. 65].

Філатова-Білоус Н. Ю. дослідила особливості саморегулювання через правовий саморегулівних організацій, які можуть бути як юридичними особами приватного права, так і юридичними особами публічного права щодо делегування ним публічно-владних повноважень [21, с. 205].

Ващак В. А. визначає локус саморегулювання, яке можна трактувати як правове положення суб'єктів саморегулювання, який визначається їхньою здатністю самостійно встановлювати дієві норми в конкретному правовому просторі; та включає в себе такі ознаки, як особлива правова основа, наявність специфічних суб'єктів, здатність суб'єктів правового саморегулювання самостійно впливати на суспільні відносини, ефективність та результативність, а також контекстуальність [9, с. 190].

Гончаренко О. М. з позиції науки господарського права сформулювала поняття саморегулювання господарської діяльності в Україні як самостійної організації (упорядкування) суб'єктами господарювання суспільного виробництва, виготовлення та реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, за допомогою відповідних форм та засобів (розроблених та встановлених правил) з метою задоволення економічних та соціальних потреб [12, с. 5].

Бабаджанян Г. Б. сформулювала власне поняття саморегулювання господарсько-торговельної діяльності як ефективного регулятора суспільних відносин, котрий дозволяє суб'єктам господарювання за допомогою власних розроблених, обов'язкових до дотримання правил самостійно упорядковувати, злагоджувати, удосконалювати та організовувати власну господарсько-торговельну діяльність шляхом задіяння відповідних засобів, активної поведінки з урахуванням власних комерційних інтересів, що є додатковим та (або) альтернативним регулюванням до державного, є частиною приватного регулювання, але не тотожним з ним [7, с. 20].

Отже, саморегулювання розглядається у межах загального розуміння впорядкування відносин на основі існуючої моделі (договірні відносини), а також безпосереднього розуміння саморегулювання як можливості приватних суб'єктів формувати власні юридичні норми, які залежно від моделей саморегулювання можуть мати різний ступінь приватно-публічного взаємодії.

Козюбра М. І. твердив, що нормотворчість має ґрунтуватися на результатах аналізу і систематизації фактів соціальної дійсності, вивчення досвіду нормативного регулювання і вагомих аргументах, здатних переконати в необхідності ухвалення відповідних актів; однак, уповноваженим суб'єктам нормотворчості властивий не лише суб'єктивізм, а й такі негативні фактори як вузько-групові, кланово-олігархічні інтереси, лобізм, популізм [14, с. 257].

Унормовуючи та регулюючи суспільні відносини, органи публічної влади та приватні інституції мають складне завдання – сформувати в належний спосіб та формі норму права чи регуляторний акт, який буде правозгідним та відповідати сутності суспільних законів, які сприйматимуться у повсякденному житті. Це цілком виглядає як настанова: «збережи в собі те що ніяк не вдається назвати збережи в собі все що існує як чиста можливість імена вигорають зникають і назви і дати розсипається все що здавалось міцним і важливим» (Юрій Іздрик, «Збережи в собі…»).

Отже, вважаємо за доцільне висловити наступні **висновки**.

1. Результатом пізнання права є формування норми, яка міститиме правило поведінки, застосовне до невизначеного кола осіб та здатне до необмеженого застосування. Йдеться не лише про владний припис вчинити відповідну дію, що притаманно публічним відносинам, а встановлення меж доцільної поведінки, якою приватні особи послуговуватимуться на власний розсуд. Раціональна поведінка, яка не заборонена законом, є втіленням принципу неабсолютності людських прав.

2. Норма права може міститися виключно у законі, зважаючи на простір обдумування, натомість регуляторний акт лише розвиває її, не замінюючи значущих питань, а лише встановлюючи порядок реалізації суб'єктивного права або повноваження регуляторних органів щодо взаємодії з особами відносно їх прав. Розмежування нормативних та регуляторних актів дозволяє захистити основоположні права від публічних обмежень.

3. Розвиток приватизації регулювання дозволяє спеціальних приватним інституціям самостійно чи у взаємодії з публічними органами сформувати юридичні акти саморегулювання, що не може розцінюватися як нормотворення з точки зору пізнання права, оскільки дозволяє лише спрямовувати поведінку в межах закону.

Посилання:

1. Kariv-Teitelbaum Y. Privatization of Regulation: Promises and Pitfalls. The Cambridge Handbook of Privatization. За ред.: Dorfman A., Harel A. Cambridge University Press, 2021. С. 263–285.

2. Musk E., Ramaswamy V. The DOGE Plan to Reform Government. The Wall Street Journal. Opinion. URL: https://www.wsj.com/opinion/musk-and-ramaswamy-the-doge-plan-to-reform-government-supreme-court-guidance-end-executive-power-grab-fa51c020 (дата звернення: 19.03.2025).

3. Priest M. The Privatization of Regulation: Five Models of Self-Regulation. Ottawa Law Review. 1998. Вип. 29. № 2. С. 233–302.

4. Savas E. S. Privatization: the way to better government. New Jersey: Chatham House Publishers, Inc. Chatham, 1987. 308 с.

5. Shaw K. There Is No Musk Exception in the Constitution. The New York Times. Opinion. URL: https://www.nytimes.com/2025/03/04/opinion/elon-musk-trump-constitution.html (дата звернення: 19.03.2025).

6. Андерс О., Андрюс К. Відбудова, реформування та вступ України до ЄС. Львів: Видавництво Старого Лева, 2024. 144 с.

7. Бабаджанян Г. Б. Правове забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності: Дис. докт. філос. … 081 – Право. Державний торговельно-економічний університет, Київ, 2024. 230 с.

8. Барабаш Ю. Г., Гетьман А. П., Серьогіна С. Г., та ін. Конституція України. Науково-практичний коментар. За ред.: Стефанчук Р. О., Петришин О. В. Київ: ВАІТЕ, 2024. 760 с.

9. Ващак В. А. Саморегулювання цивільних відносин в інтернеті: Дис. … докт. філос. … 081 – Право. Національний університет «Одеська юридична академія», МОН України, Одеса, 2024. 244 с.

10. Геґель Ґеорґ В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і держдавознавство. Київ: Юніверс, 2000. 336 с.

11. Головатий С. П. Щодо мови правничої. Студії. Зібране. Словники. Документи. Київ: Наш Формат, 2024. 1016 с.

12. Гончаренко О. М. Теоретико-правові засади саморегулювання господарської діяльності: автореф. дис. ... докт. юрид. наук ... 12.00.04. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2020. 36 с.

13. Городовенко В. В. Доктрина «margin of appreciation» (простір обдумування) у практиці Конституційного Суду України. в Збірник матеріалів і тез науково-практичних заходів конституційного тижня : [з нагоди 25-ї річниці Конституції України], 2021., С. 82–88.

14. Козюбра М. І. Практична філософія права: Монографія. Київ: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. 496 с.

15. Кочин В. В. Цивільні відносини у непідприємницьких товариствах та установах: теоретико-правові засади адаптації законодавства України до acquis ЄС: дис. ... д. ю. н. ... 12.00.03. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2021. 416 с.

16. Крупчан О. Д. Антиетатизм приватного права. Приватне право і підприємництво. 2018. № 18. С. 5–9.

17. Мак-Таґарт Д. Е. Природа існування. Том І. Київ: Темпора, 2022. 536 с.

18. Слінько Т. М., Летнянчин Л. І., Веніславський Ф. В., та ін. Конституційне право України: підручник. За ред.: Слінько Т. М. Харків: Право, 2020. 592 с.

19. Спасибо-Фатєєва І. В., Первомайський О. О., Крат В. І., та ін. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1. Загальні положення. Особи. За ред.: Спасибо-Фатєєва І. В. Харків: ЕКУС, 2020. 928 с.

20. Токвіль А. де Давній порядок і революція. Київ: Юніверс, 2000. 224 с.

21. Філатова Н. Ю. Саморегулівні організації як суб'єкти цивільного права: монографія. Харків: Право, 2016. 240 с.

22. Хайек фон Ф. Право, законодательство и свобода. Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики. Киев: «Центр учебной литературы», 2021. 644 с.

23. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В., та ін. Загальна теорія держави і права. За ред.: Цвік М. В., Петришин О. В. Харків: Право, 2011. 584 с.

24. European Legal Method – Paradoxes and Revitalisation. За ред.: Neergaard U., Nielsen R., Roseberry L.DJØF Publishing Copenhagen, 2011. 378 с.

25. Italian Academy of Cuisine registers updated recipe for true ragù alla bolognese. URL: https://bit.ly/42l5s6Z (дата звернення: 15.03.2025).

26. The Cambridge Handbook of Privatization. За ред.: Dorfman A., Harel A. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 303 с.

27. Правове регулювання та економічні свободи і права: монографія. За ред.: Савчин М. В. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2020. 224 с.

Статтю було подано	31.03.2025	The article was submitted
Статтю було прийнято	18.04.2025	The article was accepted